

Szecskó Károly

Gárdonyi Géza gyermekei

Gárdonyi életében „... ritkán találkozott az örömmel. Fiatalkora hányattatásokban és küszködésekben telt el, megismerte az érzékeny fiatal ember lelkének mindenféle megaláztatását, a szerelemben nem volt szerencséje, házassága fiatalságának életre szóló tragikus tévedése volt...”¹

Gárdonyi Géza és Csányi Molnár Mária házassága 1892 júliusában különélással végződött. A feleség a fővárosi Dembinszky utcai 4. szám alatti lakásból Győrbe költözött a gyerekekkel, s augusztus 26-án a bútorait is elszállíttatta. Nem tudni, hogy mi volt az oka a szakításnak. Valószínű, hogy az egykor jó módon élt Mária megelégette a gyakori helyváltoztatást, a nélkülözést, s hogy emiatt Gárdonyi gyakran vett fel hiteleket.²

Az író elsőszülött fia Sándor (Budapest, 1887. május 17. – Eger, 1965. november 20.). Törekeny alakja hozzátartozott Eger délelőtti utcaképehez, amint hajlott háttal, bizonytalan lépteivel végigsétált a főutcán. Napi elmaradhatatlan programja a posta, a hírlapüzlet és a Nefelejcs Presszó látogatása volt.³

Sokdioptriás szemüveget viselt, amely mögött kedélyes és elégedett arc, s derűs szemek tekintettek az ismerősre és távolból jött látogatóra is. Mert jöttek abba az otthonba, ahol élete végéig lakott nemcsak Egerből, hanem messzi földről külföldiek is, s nem mentek el a városból anélkül, hogy az író fiával, Gárdonyi Sándorral, ha csak rövid időre is, de ne találkozzanak. E. Nagy Sándor főiskolai tanár is többször felkereste Gárdonyival foglalkozó irodalomtörténeti kutatásai kapcsán. Okos Miklós amatőr kutató részben a tőle kapott adatok alapján írta meg Gárdonyi életregényét *Író a királyszéken* címmel.⁴

Gárdonyi Sándor apjához hasonlóan zárkózott alkatú volt, nehezen nyílt meg. Különösen az első találkozáskor, de aki nem sajnálta a fáradságot, hogy ismét meglátogassa, az sok szép történetet hallhatott tőle. A vele való beszélgetésekből az derült ki, hogy az ő apja volt „a legjobb édesapa... akinek emlékét és életművének még ismeretlen hagyatékát Gárdonyi Sándor gondozta. Ő volt annak több mint négy évtizeden át, az író halála óta a leghűségesebb gondozója és őrzője.”⁵

A második világháború elpusztította a családi kúria egy részét, de Sándor nem mozdult ki onnan. A sáncon élők közül sokan hozzá menekültek, pedig rendkívül veszélyes volt az ott-tartózkodás a kertben lévő orosz tüzelőállás miatt. Az író többezres könyv-

¹ SCHÖPFLIN Aladár 1935.

² Z. SZALAI Sándor 2013. 86–87.

³ Z. SZALAI Sándor 2013. 87

⁴ OKOS Miklós 1965. 5.

⁵ OKOS Miklós 1965. 5.

tárát szétdúlták, iratok és könyvek heverték a sárban. Gárdonyi Sándor az oroszok elvonulása után mindent megtett a pótolhatatlan anyagok megmentése érdekében, s még a legkisebb papírdarabot is felszedegette és gondosan megőrizte.⁶

A szovjet típusú proletárdiktatúra bevezetése után 1948-tól 1956-ig, a Gárdonyi könyvek kiadása politikai, ideológiai okokból szünetelt, kivételt képezett az Egri csillagok és a Lámpás. Az idősödő Sándor azonban ezekben az években is segítette a Gárdonyi-kutatókat, megmutatta édesapja otthonát, s ápolta irodalmi hagyatékát, tulajdonképpen az egri ház emlékhellyé alakításán fáradozott. Neki köszönhetjük, hogy megőrizte apja dolgozószobáját, óvta személyes tárgyait, bútorait, s így megnyílhatott a Gárdonyi Géza Emlékmúzeum, ahol szinte eredeti állapotában megtekinthető az író dolgozó- és hálószobája. Sándor bácsi életében nagy traumát jelentett, hogy 1956-ban a házat államosították, ki kellett onnan költöznie. Szerencsére Bodnár Árpád családja szeretettel befogadta, ahol élete végéig érezhette a családi otthon melegét.⁷

Gárdonyi Sándor rendkívül művelt ember volt. Németből, franciából és szláv nyelvekből fordított, s beszélte ezeket a nyelveket. Rendkívül szorgalmasan gyűjtött minden irodalmi vonatkozást, amely édesapjával volt kapcsolatos. Sándor bácsi hetvenkilenc éves korában hunyt el, akit az író „majordómusz”-nak szánt, gazdásznak taníttatott, mondván: „Hadd legyen a jó levegőn, hiszen olyan gyenge...”⁸

Halála előtt még elment a Gárdonyi Géza Színházba, ahol megnézte édesapja *Fehér Anna* című népdramájának előadását. Szeretett volna megjelenni az író szobrának leleplezési ünnepségén, de betegsége ebben már megakadályozta. Okos Miklós írt nekrológot róla a Heves Megyei Népujságban. „Hetvenkilenc évig élt az irodalombarát, Gárdonyi Sándor. Amikor most búcsúzunk tőle, meg kell köszönjük azok nevében –, akik majdan a nagy Gárdonyi-életmű teljes egészének alkotói lesznek – a féltést, a vigyázást Gárdonyi Géza irodalmi hagyatékára. És megköszönjük Bodnár Árpád családjának, feleségének a szeretetteljes gondoskodást Gárdonyi Sándorról, azt, hogy élete végéig érezhette a családi otthon melegét. A vármúzeum munkatársai, az irodalombarátok és tisztelői emlékét kegyelettel őrzik!”⁹

Földi maradványait 1965. november 26-án az egri Fájdalmas Szűz (Hatvani) temetőben helyezték örök nyugalomra, nagymamája mellé. A hozzátartozókon kívül a város vezetői, a Gárdonyi nevet viselő intézmények képviselői és az egriek búcsúztatták. E. Nagy Sándor fiatal Gárdonyi-kutató, az Egri Tanárképző Főiskola tanársegédje búcsúztatta: „Szomorú szívvel vesszük tudomásul, hogy ezután már nem köszönhetjük a város utcáján, amint könyvvel a kezében, megtört alakjával is mély tiszteletet kiváltva hazafelé halad, hogy még közel nyolcvanévesen is olvasmányai nyomán, tartson lépést

⁶ OKOS Miklós 1965. 5.

⁷ OKOS Miklós 1965. 5.

⁸ OKOS Miklós 1965. 5.

⁹ OKOS Miklós 1965. 5.

mai életünk lüktetésével. Egy város búcsúzik Sándor bácsitól, aki hű örököse volt apja gondolatainak, hű őrzője édesapja emlékének.” Koszorút helyeztek sírjára a Gárdonyi óvoda kicsinyei, a Gárdonyi Gimnázium diákjai, a Gárdonyi Színház képviselői s azok az egriek, akik eljöttek utolsó búcsút venni a nagy író halott fiától. A sírt elborították a kegyelet és a megemlékezés virágai.¹⁰

Gárdonyi Sándor halála után édesapja hagyatékát beszállították a Dobó István Vármúzeumba, melyben személyi és családi okmányok, naplójegyzetek, több mint huszonháromezer oldal kézirat, nagy mennyiségű titkosírással készített feljegyzés és számos használati tárgy mellett az író levelezéséből is gazdag anyag volt megtalálható. Ez a hagyaték a volt legnagyobb hazánkban. Gárdonyi Sándor édesapja halála után a házat, mint múzeumot mutatta be az érdeklődőknek. Ekkor még senki sem sejtette, hogy milyen gazdag kéziratos anyag lapul a szekrényekben s asztalok fiókaiban. Az író elsőszülött fia haláláig hallgatott arról, hogy titkosírások, feljegyzések, cédulák, regények, s novellák kéziratai maradtak fenn. „A körülötte lévő ködöt, misztikumot csak fokozta fia titokzatos magatartása” – állapította meg életművének kutatója, Király Júlia.¹¹

Gárdonyi Géza második gyermeke Gizella (Győr, 1889. február 25. – Eger, 1944. december 15.). Budapesti otthonukból az író felesége Győrbe költözött, s a szülői egyezség szerint hetedik életévük betöltéséig a gyermekek anyjuknál nevelkedtek. Sándor és József apjához került, Gizella és Géza továbbra is Győrben maradt. A válást kimondó törvényszéki határozat után a már felnőtt gyermekek elhelyezéséről csak az árvaszék dönthetett. Gárdonyi leányáért sokat aggódott, és magához akarta venni őt. Az árvaszék azonban – döntés helyett – vizsgálatot indított, s kérte annak kiderítését, hogy Gizella 1908. január 2-án miért hagyta el nagyanyja házat. Miért menekült Egerbe apjához, akinek kérdéseire nem tudott válaszolni. A menekülés oka nem derült ki, de az orvosok megállapították, hogy Gizella súlyos elmebeteg. Édesapja gyógyíttatta, de amikor állapota rosszabbra fordult, az egri Szent Vince Kórházban helyezte el, ahol kezelőorvosa Grensperger Károly főorvos volt. Gizella szomorú élete 1944. december 15-én, életének 65. évében ért véget, a halott vizsgálati bizonyítvány szerint tüdőgümőkórban hunyt el. Földi maradványait december 17-én, az egri Hatvani temetőben helyezték örök nyugalomra. Okos Miklós visszaemlékezése szerint Gizellát nagymamája, Nagy Terézia mellé temették, nevét máig nem írták rá a sírkőre.¹²

Az író harmadik gyermeke, József (Szeged, 1891. március 25. – Rákoscsaba, 1948. november 8.) A gimnázium első két osztályát a fővárosban végezte, de a család 1897-ben Egerbe költözött. Gárdonyi József 1903-tól az Egri Magyar Királyi Állami Főreáliskolába járt, ahol 1908-ban érettségizett. A Matúrán „jól megfelelt” és az intézmény

¹⁰ Eltemették Gárdonyi Sándort, a nagy egri író fiát. Heves Megyei Népújság, 1965. nov. 23.

¹¹ KOROMPAI János 1969. 333. – KIRÁLY Júlia 1999. 477.

¹² Heves Megyei Levéltár, Eger polgármesterének iratai. V/73/a. I. 7498/1944. Gárdonyi Gizella halálesete. – Egy hajdani egri ápolónő visszaemlékezése. 1969.

értésítője szerint a „gazdasági” pályát választotta apja tanácsára.¹³ A Kolozsvári Gazdasági Akadémián okleveles gazda szakképesítést kapott, később pedig államtudományi doktorátust is szerzett. Több nyelven beszélt: németül, franciául, oroszul, olaszul. Bejárta Ausztriát, Németországot, Olaszországot, Spanyolországot, Belgiumot, Svájcot és Angliába is eljutott.¹⁴

A közszolgálatot, mint gazdasági gyakornok 1913. szeptember 29-én a rimaszombati Magyar Királyi Földműves Iskolánál kezdte el, s ezt az állást 1918-ig töltötte be. 1921 táján a fővárosban élt, mint hírlapíró. Budapestre költözött, mert 1922. június 30-án kinevezték gazdasági tanárnak a Mezőgazdasági Üzemtani Intézethez, ahol 1940-ig tanított. 1942-ben a Magyar Mezőgazdasági Művelődési Társasághoz került, 1944-ben pedig az Országos Hadigondozó Hatósághoz osztották be szolgálatra. Gazdasági tanárra volt a XII. kerületi Állami Tanítóképző Intézetnek és titkára az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanácsnak. Újságírói tevékenysége alapján tagja lett az Országos Magyar Sajtókamarának.¹⁵

Amikor 1922-ben édesapja egyre többet betegeskedett, a fővárosból többször hazajött Egerbe meglátogatni. Halála után Gárdonyi József gondozta apja irodalmi hagyatékát. Német nyelvre fordította *A láthatatlan ember* című regényét (1941). Az ő szervezőmunkájának is köszönhető, hogy létrejött az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság (1923), amely a Dante Könyvkiadóval együtt megjelentette az író teljes életművét, 1924–1938 között. Gárdonyi József *Az élő Gárdonyi* (1934) címmel dokumentum-életrajzot írt, melyben objektivitásra, hitelességre törekszik. A könyvben őszinte fiúi szeretettel, megrendítő alázattal ír édesapja utolsó óráiról is. Jakab József, Gárdonyi Géza újságíró barátja, az Egri Népújság 1922. november 1-jei számában így írt: „A mester – beszélt Gárdonyi József dr., míg halkan társalogtunk a könyvtárszobában, – minden ismerősét felsorolta előttem, akik meglátogatták. Érdekes, hogy több embert említett, akik már régen porladoznak. – Hat óra tájban a látogatók elszéledtek. Dr. Gárdonyi Józseffel bementünk a hálószobába. Búcsút akartam venni a mestertől. Mátékovics Józsefné könnyezve törülgette a beteg arcát, homlokát, mellét. A halálveríték hidegen gyöngyözött halántéka körül.”¹⁶

Gárdonyi József jól ismerte Tordai Ányos ciszter tanárt, édesapja barátját, aki irodalmi tekintélynek örvendett Egerben. Tordai nem felejtkezett meg író barátjáról, ő tette a legtöbbet a Gárdonyi-kultuszért. Az író József fia is tőle kért segítséget, 1929. január 21-én keltezett levelében: „Mélyen tisztelt Igazgató Uram! – A napilapokból értesülök, hogy a mauzóleum kérdése Egerben visszatartóztathatatlanul és gyors lépésekben halad előre, s az eredeti tervet keresztülvitelében mi már nemigen változtathatunk. A

¹³ Az Egri Magyar Királyi Állami Főreáliskola értesítői az 1903–1908. évekről

¹⁴ Unokája, Keller Péter kutatása alapján.

¹⁵ GULYÁS Pál 1943. 418.

¹⁶ Egri Népújság, 1922. okt. 30.

város nemes és jó szándéka ellen sajnos nem cselekedhetünk semmit, mert ez magyarázza meg az előjárásnak, hogy az egyszerű fakereszt szebb, mint a nagyszerű görög oszlopcsarnok. Hogy egyikből az érzés sugároz, a másiból a hideg kő lehelete.

De most már ne bántsuk ezt a kérdést. Más az, amiért írok. A Gárdonyi-ház kőkerítésének megépítésével három új utca alakítódott. Mind a három ma még névtelen. Az egyik utca merőlegesen halad a Gárdonyi utcára, és a kis állomásra nyúlik. Ezt az utat (a régi Mártonffy rét középvezetékén vonuló út, melyen a kunyhó is áll) szeretném, ha Egri csillagok útjának (nem utcájának) sikerülne elneveztetni, a másik két utcát pedig Cecey Éva és Miklós diák utcájának, minthogy ez alatt visz alagút a várba, amely a téglavetőtől indul ki, és a várba vezet. Ezen elnevezéseknek a városnál való keresztülviteléhez kérem nagyra becsült szíves közreműködését és jóindulatát. Amint a múltban, most is legőszintébb bizalommal fordulok igazgató Úrhoz, s Önben látom egyedül azt az embert, aki felé Eger és a Gárdonyi Társaság egy értelemben szeretettel és ragaszkodással fordul.

A két utóbbi utca elnevezésén, ha más megoldást jobbnak méltóztat vélni, könnyen lehet változtatni. Gondoltam Bornemissza elnevezésre is Cecey Évával kapcsolatosan, de Bornemissza utca Egerben már van (úgy tudom, s így ez csak komplikálná az ügyet. Gondoltam arra is, hogy esetleg más, két Gárdonyi mű címet használjunk fel, pl. *Isten rabjai*, *Láthatatlan ember* a két kisebb utca nevéül. Ez azonban csak akkor volna lehetséges, ha a Gárdonyi-ház nem a várban volna. Emiatt nem lehet pl. Szent Margit és Attila (!) utca, vagy Zéta utca megoldás sem (Attila utca nagyon elcsépelet). Kérem az elmondottak szíves mérlegelését és jóakarátú támogatását gondolatim keresztülvitelének főleg az Egri cs. útját illetőleg.”¹⁷

Az idézett levélből sokat megtudunk, többek között azt, hogy egyes Gárdonyi-tisztelek görög oszlopcsarnokot akartak állítani sírja fölé. A város azonban a fakereszt mellett döntött. Gárdonyi József leveléből az is kiderül, hogy a Gárdonyi-ház kerítésének elkészülése után az író fia, apja műveiről vagy azok szereplőiről akarta az új utcákat elneveztetni. Levéltári források bizonyítják, hogy Gárdonyi József elképzelése csak 1950 után valósult meg. Az író házához közel eső területen a következő utcákat nevezték el: Egri Csillagok útja, Cecey Éva és Miklós deák utca.¹⁸

Amikor Gárdonyi Józsefnek *Az élő Gárdonyi* című kötete megjelent, azonnal küldött Tordainak Ányosnak egy tiszteletpéldányt. Az alább közölt levélből kiderül, hogy mielőtt ezt megkapta volna, a *Magyar Kultúra* című folyóirat már felkérte Tordait a recenzió megírására. A *Magyar Kultúra* akkori főszerkesztője, Czapik Gyula, a későbbi egri érsek volt, s nyilvánvalóan a katolikus közvéleményt akarta tájékoztatni az egyház Gárdonyi Gézával kapcsolatos álláspontjáról.

¹⁷ KILIÁN István 1999. 31–32.

¹⁸ KILIÁN István 1999. 31–32.

Tordai Ányos 1934. október 4-én írt levele: „Igen tisztelt kedves Józsi barátom! – Nagy örömet hozott ma a posta: *Az élő Gárdonyi*. Köszönöm, hálásan köszönöm a könyvet is, a nagyon kedves dedikációt is. Dolgom lesz vele. Tegnap kaptam a Magyar Kultúra felszólítását: 'a könyv kapcsán írjak tanulmányt főképp katolikus szempontból.' A mai posta erős lökést adott, hogy vállaljam a megbízást. Igyekszem a könyv tárgyához és szerzőjéhez méltón írni. Áldja meg az Isten a gyönyörű munkáért mindnyájunk adósságának kamatostul való kifizetéséért.”¹⁹

Tordai 1935. február 16-án már megjelent cikkének különnyomatát is megküldte Gárdonyi Józsefnek, levél kíséretében: „Mélyen tisztelt és Kedves Józsi Barátom – Fogadj szívesen a ma küldött kis írást, amelyet nagyon érdemes munkája nyomán állítottam össze. Dicsekvés nélkül mondhatom, nagy feltűnést keltett mindenfelé a katolikus olvasótábor körében, s a nyilatkozatokból nagy örömmel tapasztalom, hogy jó szolgálatot tettem, sok mindenben megjavítottam a fölületes emberek vélekedését. Ha emlékszik beszélgetésünkre, ígérem, hogy az életrajzot itt-ott megsimítom, hogy még tökéletesebb legyen, ha új kiadásra kerül. Ne vegye rossz néven, hogy megtettem. Nézz egyszerű tanári korrigáló munkának a csekély javításokat, hanem a szerető tisztelet bizonyosságának, amellyel a Mester és fia iránt viseltetem. Világért sem akarok véleményemnek hódolatot: azt fogadja el belőle, amit jónak lát. Úgysem fontos dolgokra vonatkoznak a javítások, nagyrészt stílusdolgok.”²⁰

Tordai Ányos recenziójában többek között a következőket írta: „Úgy érzem, a rések és a szakadékok legtövére világosságot vet a legújabb életrajz: *Az élő Gárdonyi*. Fia írta, dr. Gárdonyi József, hagyatékának őrzője és kiadója. Formájában vaskos: I–II. kötet, 312 és 320 lap, tartalmában jelentős. Jelentős írója miatt és forrása miatt. Gárdonyi József életének javarészét atyja mellett töltötte. Ifjú korában atyja iratainak rendezője és másolója volt, az utolsó években atyjának barátja és jobb keze. Atyja életében lelke megtellett emlékekkel és élményekkel, holta után meg élete minden fordulatának-titkának tudója lett. Mert rámaradt örökségül Gárdonyi Géza naplója és minden más följegyzése a felhasználás jogával és kötelességével, de óvatosságával is együtt. Ez magyarázza az életrajz alanyiaságát és egyik-másik kérdésben még mindig némi homályosságát... Gárdonyi József könyvében valóban az élő Gárdonyi beszél. Ismétlem, ne csodálkozzunk azon, hogy a napló és ennek alapján dolgozó életrajzírónak ítéletei nem minden vonatkozásban tárgyilagosak.

De aki ezután fogja megírni az egi remete életét, „*Az élő Gárdonyi*”-ban nélkülözhetetlen és pótolhatatlan adatokat talál, s minden ízében láthatóvá tudja majd tenni az életében láthatatlan embert. Az alábbiakban megkísérlem egybeszedni az új életrajz adatait. Részletesebben azokat, amelyek újaknak látszanak, vagy új világításba állítják

¹⁹ KILIÁN István 1999. 31–32.

²⁰ KILIÁN István 1999. 33.

és megbővítik eddig vallott ismereteinket. Sokszor azonban tudott dolgokat is kell ismételnem, hogy lehetőleg kerek egészet adhassak. Tartozunk újabb irodalmunk legmagyarabb, s méltán legszívesebben olvasott jelesének azzal, hogy meghallgassuk és figyelembe vegyük életének és munkáinak bírálatakor saját naplójának, följegyzéseinek vallomásait, s hozzá legközelebb álló fiának véleményét...

Köszönjük Gárdonyi Józsefnek, hogy közzétette édesatyja naplójának, följegyzéseinek adatait. Sokat tanultunk belőlük. Még többet fog tanulni az, aki könyve alapján megírja majd Gárdonyi Géza tudományos és pragmatikus életrajzát. Könyve nélkül eddig ez lehetetlen volt, hisz az íróasztal fiókjai igen fontos adatokat őriztek. De kedves olvasmány az életrajz mindenki számára, aki előbb már művei alapján megszerette Gárdonyi Gézát. Ebből a meleg fiú szeretettel, atyjához méltó magyaros ízzel, az élet valóságának tarka színeivel megírt munkából még jobban meg fogja szeretni és becsülni azt, aki – maga írja így – az Istentől neki adott szerzámmal holtig munkálkodott a nemzet művelődéséért.²¹

Gárdonyi József ismertetett legfontosabb munkáján kívül még szólnunk kell egyéb irodalmi tevékenységéről is. Cikkei és szómagyarázatai jelentek meg az *Ethnografiában*, a *Magyar Nyelvőrben*, a *Magyar Nyelvben*, a *Magyar Családban*, a *Magyarságban*, a *Pesti Hírlapban*, a *Néptanítók Lapjában* stb. Több szépirodalmi munkája jelent meg, valamennyi Budapesten: *Gárdonyi hegedűse* (Dankó Pista életének regénye) (1935); *Tücsökkirály víg élete* (Mesék. 1940); *A mesélő toll* (Pósa Lajos életének regénye. 1941); *A vidámbabbik Rákosi* (Sipulusz) (1942); *Szabolcska Mihály* (Regény. 1943). Figyelmet érdemel az is, hogy Egerben 1905-ben középiskolásként *Pacsirta* címmel ifjúsági lapot indított, melynek jelenleg csak egyetlen számát ismerjük.²²

Gárdonyi felesége Budapestről Győrbe történő költözése után tíz hónappal életet adott egy fiúnak, akit Géza (1893. április 7. – ?) névre kereszteltek, s akit Gárdonyi nem ismert el sajátjának. Az író magánéletük titkait mindvégig megőrizte, bár házasságuk egyes motívumait beleszötte *Az a hatalmas harmadik* (1903) című regényébe. Ismereteinket szinte csak Gárdonyi József életrajzi munkájából szerezhetjük, aki természet-szerűleg elfogult volt édesapjával.

Szegedre való költözésükkor az íróban is föléledt a gyanú, hogy felesége kitarthat-e majd mellette, a „szegény ember” mellett. Nem lehetett könnyű Gárdonyi elég sűrűn váltakozó terveit és vállalkozásait követni. Még meg sem melegedett Győrben, amikor a fővárosba költöztette családját a jobb megélhetésért. Felesége a válóper előtt megkereste férjét Egerben, hogy bocsánatot kérjen tőle meggondolatlanságáért. Rájött, hogy csak türelem és megértés kellett volna életük rendezéséhez.

²¹ TORDAI Ányos 1935. 1.

²² GULYÁS Pál 1943. 418.

Gárdonyi azonban hajlíthatatlan volt, ellenkezését sértett hiúsága sugallta, mivel felesége indoklás nélkül hagyta el.²³

Ifjú Gárdonyi Géza bátyja életrajzának megjelenése után az egyik napilapban az anyát védelmező cikket írt. Állítása szerint a dabronyi plébános nem kényszerítette unokahúgát, Csányi Máriát, hogy az íróval házasságot kössön. Szerinte a két fiatal a szerelem hajtotta egymás karjaiba, és a plébános beleegyezését a házasságra a lány un-szolására adta meg.²⁴

Gárdonyi Gézának nagyon fontosak voltak a gyermekei. Egyik életrajzírója, Futó Jenő szerint: „Nagyon szerette övéit... S hogy gyermekeit mily igaz őszinteséggel szerette, elég költeményeire (*Levelek a tengerről, Levél fiamnak, Útra-készülés, Fiamnak*) gondolnunk. A szerető jó édesapa minden sorából kiérzik és még a másvilágról is visz-szavágyik közéjük, mert:

Hőn érdekel, hogy földi utjokat
mint folytatják az én szeretteim?

...

Mint állják ki a zivatarokat?
a szíven sujtó vad villámokat?
s mint szárítják mikor a vész elült
könnyekben ázott bús orcájukat?

Viszont édesanyja és jó gyermekei szeretetükkel, nemes törekvéseikkel és előrehala-dásukkal tették édessé az együttlétet, s avatták boldoggá az író.²⁵

Az író József fiát beavatta az *Isten rabjai* című regényének keletkezéstörténetébe. A könyv megírása előtt Gárdonyi elvezette a Margit-szigeti romokhoz, s képzeletben felépítette előtte a régi kolostort. A szigeten tett látogatásukkor a romoknál néhány ember dolgozott, s figyelték az író magyarázatát. „Látod, fiam, ez volt itt az apácák konyhája. Ez a kis udvar. Ott szemközt a betegház. Ezen a helyen, ahol most vagyok, itt állott az a kút, amiből az apácák a konyhára a vizet hordták.”²⁶

Az író József és Sándor fiával való jó kapcsolatára utal az is, hogy amikor házassá-gi bontóperében kimondták a válást, karácsonyi ajándékul harmincholdas birtokot vett nekik a noszvaji Savós-dűlőben. Együttműködésük szoros voltára utal az is, hogy mindkettőjüket bevonta írásainak gépelésébe, illetve korrigálásába.²⁷

A Gárdonyi Géza gyermekeiről közölt adatok reményeink szerint gazdagítják a róla szóló ismereteket, árnyaltabbá teszik a képet, és hozzájárulnak egy majdani életrajzi monográfia elkészítéséhez.

²³ Z. SZALAI Sándor 2013. 87.

²⁴ FUTÓ Jenő 1930. 17–18.

²⁵ FUTÓ Jenő 1930. 17–18.

²⁶ TÓTH Tibor 1990. 252.

²⁷ OKOS Miklós 1963. 37–38.

Irodalom

- FUTÓ Jenő: *Gárdonyi Géza*. Hódmezővásárhely (1930)
- Gárdonyi Sándor. 1887–1965*. In: Heves Megyei Népújság, nov. 22. (1965)
- GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái. I*. Budapest (1943)
- KILIÁN István: *Gárdonyi Géza és a ciszterciek levelezéseik tükrében. II*. In: Új Hevesi Napló, 3. sz. Eger (1999)
- KIRÁLY Júlia: *Sajtógyűjtemény Dobó István Vármúzeum Gárdonyi hagyatékában*. In: *Agria* XXXV. 477–492. Eger. (1999)
- KOROMPAI János: *Gárdonyi Géza levelezése Gárdonyi Sándor hagyatékában*. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve. VI*. Eger. 333–360. (1969)
- NAGY Andor (szerk.): *Emlékkönyv Gárdonyi Géza születésének 100. évfordulója alkalmából*. Eger (1963)
- OKOS Miklós: *Író Királyséken*. Részletek Gárdonyi Géza életrajzi regényéből.
- SCHÖPFLIN Aladár: *Gárdonyi problémája*. Nyugat, 1935. 28. évf., 4. sz.
- Z. SZALAI Sándor: *Gárdonyi nagy útja*. Budapest (2013)
- TORDAI Ányos: *Amit nem tudtunk Gárdonyiról*. (Jegyzetek Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi* című könyvéhez). Különlenyomat a Magyar Kultúra 1935. évi folyamából. Budapest (1935)
- TÓTH Tibor: *Gárdonyitól Gárdonyiról*. Budapest (1990)

Múltidéző